

Літературні сюжети

Юрій Ковалів

ЛЕОНІД МОСЕНДЗ

Найбільшим здобутком творчих пошуків й історіософських уявлень Леоніда Мосендза (2 жовтня 1897 р. – 14 жовтня 1948 р.) вважають незакінчений, але структурно й стилістично довершений у трьох частинах (планувався на чотири) роман “Останній пророк”, виданий посмертно (Торонто, 1960) з передмовою Б. Кравцева. Перші публікації метанаративу з’явилися на сторінках “Вістника” (1937. – №5; 1938. – №2, №4; 1939. – №5, №6.). Письменник працював над ним упродовж 1940-х років. Твір для автора мав особливе значення, став синтезом роздумів про роль людини й нації на прикладі художнього осмислення драматичних і трагічних подій у Палестині I ст. до н. е., долі Єгоханана (євр.: дар Єгови, улюбленець Єгови), відомого за тетраєвангелієм як Іван Хреститель. Новозавітна історія, викликаючи асоціації з українською, не зводиться до аналогії. Це зауважив Ю. Герич у “Поясненні...” до видання (1960), виявивши в романі певні неточності, хоча письменник ретельно студіював історичні й сакральні джерела. Л. Мосендз застосував, якщо послатися на І. Франка, документальні факти “для своїх окремих артистичних цілей, для впровадження певної ідеї в певних живих, типових особах”.

На думку О. Багана, Л. Мосендза цікавили не так Св. Письмо чи задокументована історія, як онтологічні питання людського покликання, героїчного чину, взаємин культури й цивілізації, нації й особистості, єдності фізичного й метафізичного світів. Відчуття історії, входження в неї окреслене вже в першій частині роману “Батьки”, де йдеться про інтенсивні пошуки адекватної відповіді ізраїльтян римській окупації, заскніння Іродової системи, депресії зневірених краян. У такому антисвіті формується Єгоханан, усвідомлюючи Давидову мудрість, що найстрашніший час – найліпший, бо спонукає людину до спротиву найжорстокішим і найпідлішим реаліям задля повноцінного життя. Опис Геброна – батьківщини майбутнього пророка, долі його батьків Захарія й Елісеби (Єлизавети), їхнього друга й вчителя Давида, митаря Закхія експонує колективний портрет гнобленого й поступово виродженого народу.

Друга частина роману стосується духовних ініціацій Єгоханана. Формування майбутнього пророка відбувається в силовому полі опозицій провінції (патріархальний Геброн) і цивілізації (поліетнічний пишний Єрусалим), автохтонів і завойовників. Пізнання трьох головних тенденцій юдейського світу,

репрезентованих садукееями, фарисеями й зелотами-сікаримами, спонукало до осмислення палестинської дійсності, що не відповідала заповідям Божим. Герой прагне йти шляхом істини, недосяжної для смертних, наполегливо дошукується у священних книгах відповіді на питання, котрі не давали спокою, найчастіше посилається на Соломона – автора трьох тисяч притч.

Здається, критиків і літературознавців менше цікавить естетична сутність роману, бо, починаючи від Б. Кравцева (роман “про історію українського націоналізму, безкомпромісного, мужнього національного руху”), вони дискутують, наскільки твір власне історичний, чи експлікує він у художній формі політико-ідеологічні концепти національно-визвольного процесу міжвоєнного двадцятиліття. Спроба розв’язати цю дилему не вдалася й І. Набитовичу [2, 174–187]. Застосовано й інші матриці. О. Тарнавський пов’язував поетику роману з екзистенціалізмом. Р. Задеснянський обмежився висвітленням ідейного змісту, або сакральним сенсом. О. Баган наполягає на творчому досвіді “вістниківської квадриги”.

Хоч письменник спирався на великий досвід романістики й історичної белетристики, його твір має жанрові відмінності, виявляє авторську практику малої прози. “Останній пророк” переповнений ніби нічим між собою не пов’язаними новелами-замальовками (епізоди з первосвящеником Гананом, Каяфою, зелотом Іродіоном, колишнім повстанцем Пасхуром тощо), тому роман у новелах як жанровий різновид у душі А. Любченка або Ю. Яновського, за спостереженням М. Васькова, тут невідповідний. Роман сконструйований з окремих “партий” – головних і другорядних, навіть епізодичних персонажів, (кожен із них “становить цілісну, замкнену в собі систему”, Ю. Мариненко), об’єднаних спільним романним задумом. Визначальна ідея роману – міжнаціональне протистояння завойовників і завойованих (не йдеться про спільну мову). Світова гармонія, проповідувана Озієм, не прийнятна Єгоханану. Імагінативна проблема набуває особливого загострення в другому, надто третьому розділі, коли відбувається становлення національної свідомості юного пророка Єгоханана. Він викриває рабську психологію юдеїв, не погоджується з пасивним спротивом Давида римській деспотії, випробовує садукееїв (Єлізар, Ганан, Каяфа, Йосиф) і на перший погляд не схожих на них фарисееїв (Гарім, Емер), здатних торгуватися з окупантами, цікавиться збройним протистоянням зелотів імперським зайдам, рятує Іродіона від полону й загибелі. Прихід головного героя до повстанців цілком логічний.

Під час роботи над романом Л. Мосендз пережив світоглядну кризу в розумінні національного збройного резистансу, навіть виявив критичне ставлення до націоналістичного руху, концепції якого щиро поділяв у “вістниківський” період. Б. Кравців навів сповнену тривоги цитату з одного листа за березень 1947 р.: “Над нашим націоналізмом нависла одна загальна хиба: неуцтво і зарозумілість”. Л. Мосендз покликався на Новий Завіт як єдиний критерій розуміння людської сутності, що перед ним утрачають сенс “абстрактні” ідеї. Поділяючи погляди Д. Донцова, прозаїк звернув увагу на “недоговореність” провідника інтегрального націоналізму, відповідь на яку вказав у власному романі: “<...> мірилом речей є людина і завжди буде людина. <...> Любов до України – велика річ, але треба ще собі усвідомлювати, навіщо нам тая Україна потрібна. Бо якщо ми в ній запровадимо своє НКВД, <...> то чи варто мати Україну?”. Лист прозаїка від 19 червня 1948 р. до А. Шумовського, як і памфлет “Засвічення храму”, висвітлює гуманістичні зацікавлення Л. Мосендза. М. Васків слушно вважає їх “найкращим ключем декодування” метанаративу роману, автор якого “пішов далі свого вчителя Д. Донцова” [1, 5]. Єгоханан тяжко переживає розчарування зелотами, перетвореними на слухняних виконавців

волі свого лідера, Іродіона, у характері котрого з'являються риси деспота. Головний герой обстоює право самоцінної особистості на власний життєвий та екзистенційний вибір, який би збігався з громадськими й національними інтересами богобраного народу на шляху його пробудження. Л. Мосендз, засвідчуючи “історіософську прозорливість”, вийшов за межі життєпису Єгоханана й панорамного життя давньої Палестини. Його роман став “синтезуючим мостом між біблійним минулим і письменниковою сучасністю” [4, 4], хоча прозаїк був не першим, якщо зважити традицію Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка, Лесі Українки та ін. Такий прорив мав би зробити пророк, якого бракувало Україні 1930 – 1940 рр., тому письменник узяв таку функцію на себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васків М.* Историчний роман Л. Мосендза “Останній пророк” крізь призму проблем безмежної інтерпретації та надінтерпретації. – Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – Ч. 1. – С. 1–5.
2. *Набитович І.* Леонід Мосендз – лицар святого Грааля: Творчість письменника в контексті європейської літератури. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 220 с.

ВОЛОДИМИР СВДІЗІНСЬКИЙ

Володимира Свідзінського (8 жовтня 1885 р. – 18 жовтня 1941 р.), який відмовився “евакуюватися”, заарештували 27 вересня 1941 р., мали етапувати разом з О. Сорокою, О. Веденським, К. Поліщуком та ін. на схід, але не встигли. Коли німецькі частини наближались до Харкова, енкаведисти спалили їх живцем у клуні разом з іншими в'язнями (18 жовтня) біля села Непокритого (нині – Вовчанського району) під містом Салтовим. Сталося так, як і передбачав наділений профетичним даром В. Свідзінський: “В полум'ї був спервовіку / І в полум'я знову вернуся”.

Так знищили унікального лірика світового масштабу. Його творчість 1920 – 1930-х років достатньо відома, на відміну від початку 1940-х. Парадоксальним явищем на тлі радянської версифікації була невелика за обсягом збірка “Поезії” (1940) В. Свідзінського, що складалася з філософічних віршів, написаних значно раніше, друкованих на сторінках “Червоного шляху”, “Нової громади”, “Літературного журналу”. Ці твори контрастували з невластивим для витонченого лірика віршем “Жовтень”, яким відкривалася книжка. То був славень більшовицькому режиму, що починався одичним вигуком на “О” (“О воїн осені, о жовтень вихровий, / Як радісно проходиш ти над нами!”), правда, той “золотий жовтень” “поставив нас у брамі Життя нового”, тобто шляху далі не було. У панегірику вчувалася іронія. Твір, де помітний “внутрішній спротив цьому самогвалтуванню” (Е. Соловей), як і у вірші “Нищитель рабства, темряви гонитель...”, де образ Йосипа Сталіна, уподібнений до “Кавказа могучого”, не тільки контрастував з іншими, раніше написаними творами В. Свідзінського, а й з новими. Книжка, що з'явилася у видавництві “Радянський письменник” (Львів, 1940) завдяки Ю. Яновському, “давала уявлення про творчий шлях поета від 1922 до 1940 року” (С. Крижанівський), містила частину текстів рукописної збірки “Медобір”. Під